

V. Khomutenko

Ph.D., Professor

A. Khomutenko

Ph.D., Associate Professor,

Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

SOME ASPECTS OF INFLUENCE EXCISE TAXATION ON SOCIO-ECONOMIC PROCESSES IN UKRAINE

Хомутенко В.П.

к.е.н., професор

Хомутенко А.В.

к.е.н., доцент,

Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз впливу акцизного оподаткування на виробництво, реалізацію та споживання підакцизних товарів в Україні на прикладі двох основних «соціально небезпечних» груп: алкогольної продукції та тютюнових виробів. Встановлено зв'язок між зміною ставок акцизу та обсягами і структурою пропозиції й попиту на підакцизну продукцію. Проведено фрагментарний компаративний аналіз українського та європейського досвіду регулювання ринку підакцизних товарів. Визначено недоліки державної політики у сфері регулювання виробництва та споживання алкогольної й тютюнової продукції в Україні.

Ключові слова: акцизне оподаткування, акциз, підакцизні товари, регулююча роль, тютюнові вироби, алкогольна продукція.

The analysis of the impact of the excise tax on production, sale and consumption of excisable goods in Ukraine by the example of the two main "socially dangerous" groups: alcoholic beverages and tobacco products is conducted in the article. The relationship between the change in excise rates and volumes and the structure of supply and demand for excisable products is set. It is done fragmented comparative analysis of Ukrainian and European experience regulation of excisable goods. The shortcomings of government policy in the regulation of the production and consumption of alcohol and tobacco products in Ukraine are detected.

Keywords: excise taxation, excise tax, excise goods, regulatory role, tobacco, alcohol products.

Специфічний акциз відіграє надзвичайно важливу роль у соціально-економічному житті будь-якої країни, оскільки через цей непрямий податок держава має можливість не лише здійснювати перерозподіл суспільних фінансових ресурсів між різними суб'єктами, а й чинити вплив на сукупний попит та пропозицію, регулювати структуру та обсяги виробництва. Саме це й зумовлює необхідність проведення подальших наукових досліджень регулюючої ролі акцизного оподаткування.

Обмежуючий вплив специфічних акцизів на обсяги виробництва, і, як наслідок, споживання, зазвичай застосовується відносно «соціально небезпечних» товарів, основними серед яких є тютюнові вироби й алкоголь [1, с. 31; 2, с. 506-507]. Незважаючи на те, що українці на продукти харчування витрачають більше половини своїх доходів, що свідчить про низьку купівельну спроможність населення країни, частка витрат на придбання сигарет і лікеро-горілчаної продукції у загальному обсязі споживчих витрат домогосподарств залишається сталою – понад 3 % (рис. 1).

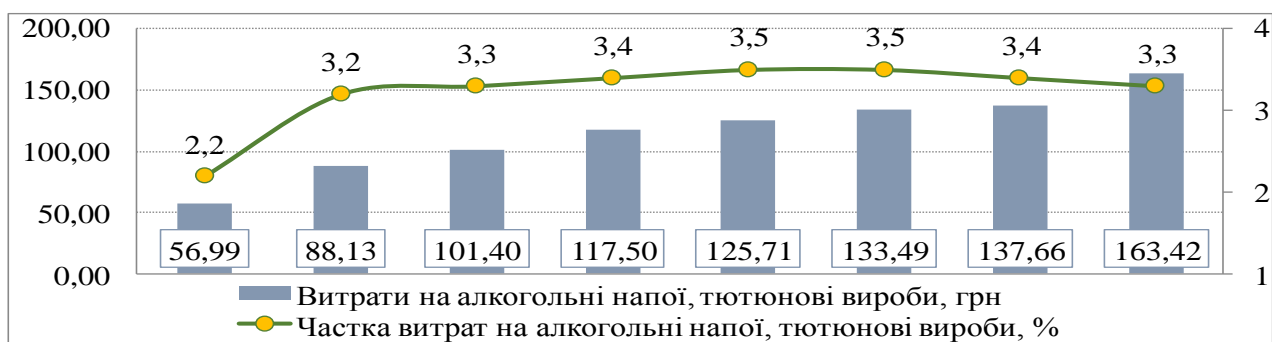

Рис. 1. Динаміка сукупних витрат на алкогольні напої та тютюнові вироби в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство в Україні за 2008-2015 рр. [складено автором за даними 53]

Зауважимо, що на купівельну спроможність населення України алкоголю та тютюну суттєво не впливало щорічне збільшення ставок з акцизного податку. Згідно з офіційними даними, індекс споживчих цін на зазначені підакцизні товари за період з 2008 по 2015 рр. був вище за загальний індекс на товари та послуги, виключення становлять лише 2008 та 2015 роки, що може свідчити про прорахунки в акцизній політиці уряду у ці періоди (рис. 2).

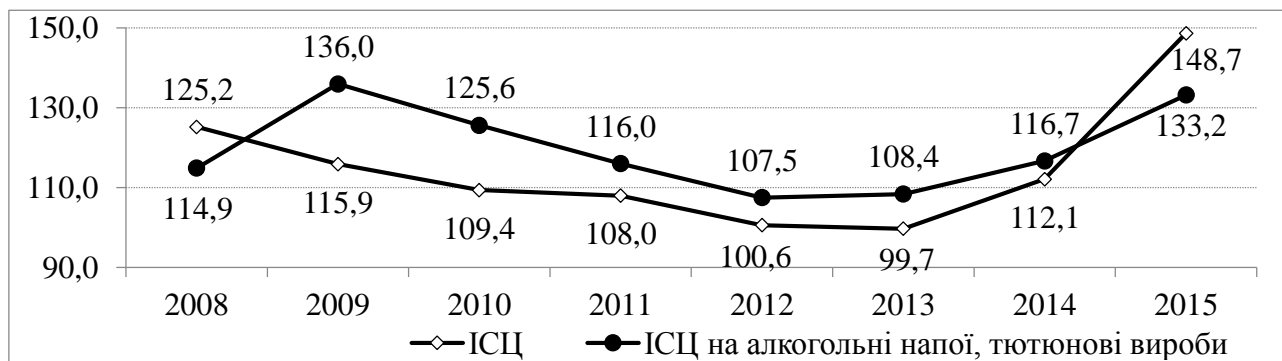

Рис. 2. Індекси споживчих цін на товари та послуги за 2008-2015 рр., %

[складено автором за даними 53]

За досліджуваний період середня ставка акцизного податку на пачку сигарет зросла в 14 разів, що дозволило збільшити доходи бюджету від паління з 3,58 млрд грн до 22,24 млрд грн відповідно. При цьому, за офіційними даними, рівень поширення куріння в Україні зменшився з 25,6 % до 18,4 %, тобто на 7,2 в. п., або на 28 %. Скорочення масштабів поширеності тютюнопаління за період, що підлягав аналізу, на думку фахівців Міністерства охорони здоров'я, є результатом не лише значного підвищення ставок акцизного податку, а й наслідком запровадження наприкінці 2012 р. нормативних актів щодо заборони реклами тютюнових виробів, появи на пачках сигарет попереджень про їх шкідливість здоров'ю, заборони паління у громадських місцях [3, с. 832]. Таким чином, регулююча функція акцизного податку наочно демонструє зменшення кількості курців, забезпечуючи при цьому, завдяки постійному зростанню ставок податку, значні надходження до державного бюджету України.

Значне підвищення в Україні акцизу на сигарети без фільтра у 2015 р., як відмічають фахівці, призвело до певних змін на тютюновому ринку. Ціни на сигарети з та без фільтра майже зрівнялися, тому сегмент сигарет без фільтра скоротився з 13 % у 2014 р. до 5-6 % – у 2016 р., що свідчить про зміну структури пропозиції та частково про покращення якості споживання [4].

Незважаючи на щорічні підвищення в Україні ставок акцизу на тютюнові вироби, ціни на цей товар залишаються найнижчими серед країн Європи. Так, середня ціна пачки сигарет в Україні 0,58 євро, у Молдові – 0,66 євро, в Росії – 0,83 євро. Найнижчі ціни серед країн ЄС у Болгарії – 2,42 євро та Чехії – 2,95 євро. Найдорожчі сигарети можна придбати у Великобританії та Норвегії – понад 10 євро за пачку (рис. 3).

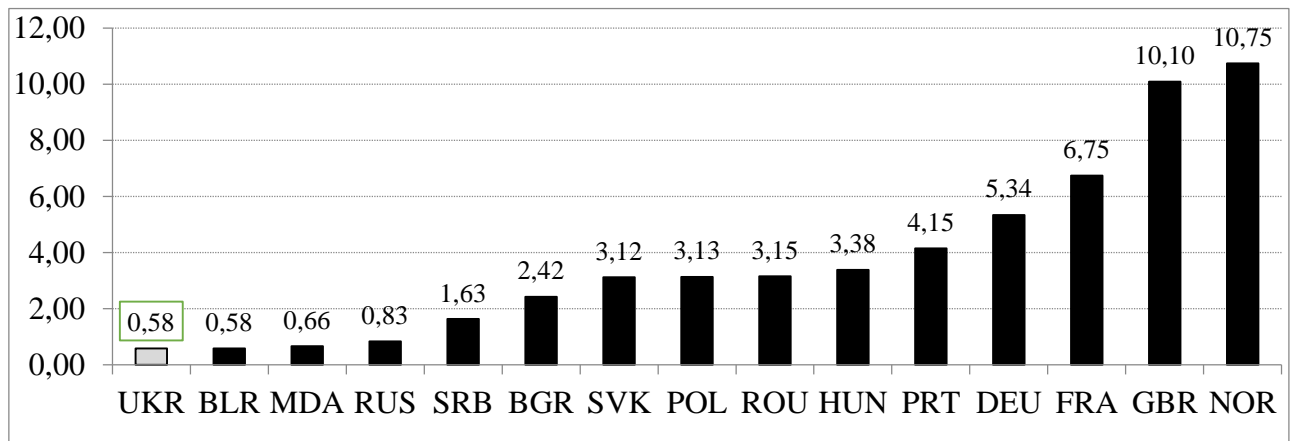

Рис. 3. Середня ціна пачки сигарет в країнах Європи на початок 2016 р., євро
[складено автором за даними 5]

Слід зазначити, що нормами Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачене поступове зростання ставок акцизу в Україні до 1,8 євро за пачку сигарет [6]. Крім того, у 2006 р. Україна ратифікувала Рамкову конвенцію ВООЗ із боротьби проти тютюну, відповідно до якої держава зобов'язується скорочувати поширеність паління, в тому числі і за допомогою податкових та цінових заходів [7]. Позитивними наслідками підвищення ставок уряд вбачає збільшення тривалості життя на 10 років, зростання податкових надходжень від тютюнових виробів до 100 млрд грн та викорінення контрабанди до країн Західної Європи.

Результатом скорочення споживання тютюну в Україні є зменшення його внутрішнього виробництва та реалізації (рис. 4). При скороченні за останні 8 років споживання на 34,12 %, виробництво сигарет зменшилось на 28,54 %, а реалізації – на 41,13 %. Такі показники можна пояснити частковим зменшенням розриву цін на сигарети в Україні та в сусідніх країнах, зусиллями органів державної влади та виробників, спрямованими на зменшення контрабанди українських сигарет до країн ЄС, скороченням споживання сигарет та розповсюдження незаконних сигарет в країні [8, с. 4-5].

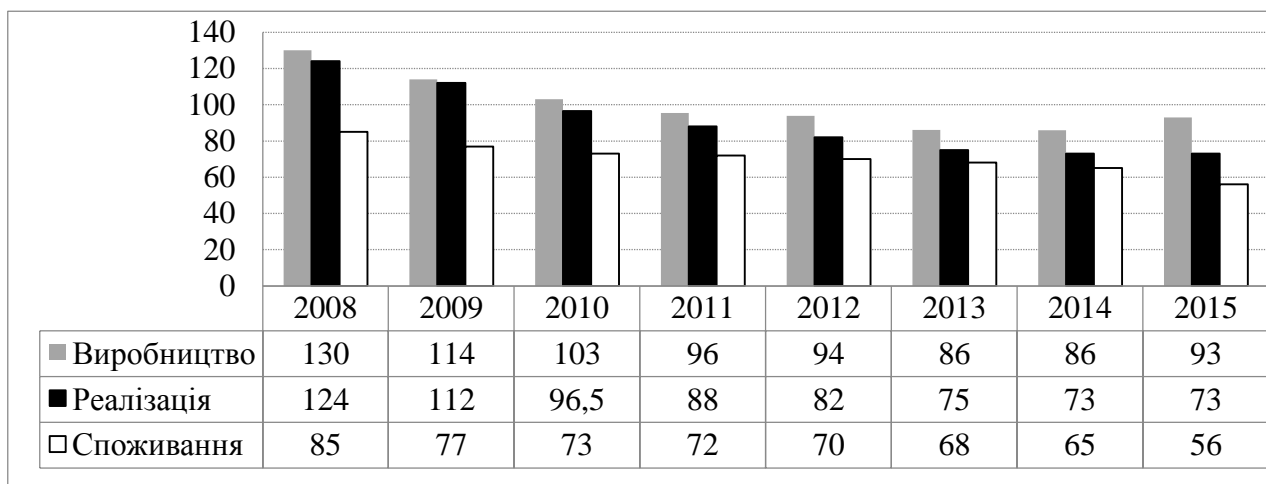

Рис. 4. Виробництво, реалізація та споживання сигарет в Україні за 2008-2015
рр., млрд шт. [складено автором за даними 9, 10, 11]

Актуальною залишається проблема боротьби з розповсюдженням контрафактної продукції, яка, зокрема, надходить з непідконтрольної території України, з Росії, Білорусії і Молдови. Крім того, з 2015 р. спостерігається тенденція до зростання контрабанди сигарет з ОАЕ та Китаю. Однак, за офіційними даними, загальний рівень тінізації галузі знизився завдяки перекриттю основних каналів поставок – з боку сусідніх регіонів з Донбасом, а також через девальвацію гривні, що зробило торгівлю в Україні не вигідною [4].

Діагностика стану акцизного оподаткування в Україні за 2008-2016 рр. другої «соціально небезпечної» групи підакцизних товарів – алкоголю, дозволяє стверджувати, що його трансформація здійснювалась лише у напрямку підвищення ставок податку. Так, зокрема, у 2016 році у виконання

рекомендацій МВФ ставки на спирт підвищено на 50 %, на пиво та ігристі вина – вдвічі (рис. 5). Водночас, кредитор рекомендує українській владі посилити контроль за обігом спирту на внутрішньому ринку, оскільки, зокрема, за даними «Укргорілки», частка тіньового ринку алкоголю в Україні становить близько 40 %. Виконання Україною, наданих МВФ рекомендацій, сприятиме наповненню бюджету та позитивно вплине на скорочення обсягів контрафактної продукції.

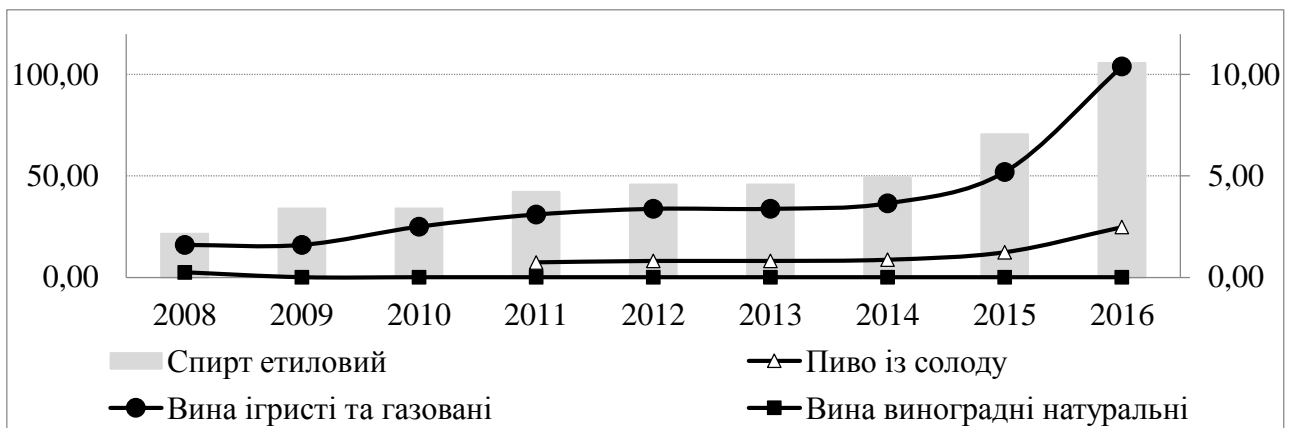

Рис. 5. Динаміка зміни ставок на алкогольні напої за 2008-2016 рр. (на 01.01), грн [складено автором за даними 12]

З метою здійснення аналізу впливу акцизного оподаткування на пропозицію алкоголю в Україні, проаналізуємо динаміку розвитку ринку лікєро-горілчаної продукції. Так, протягом 2008-2015 рр. виробництво алкоголю в Україні скоротилось, що пов'язано з падінням обсягу виробництва спирту, який застосовується при виготовленні горілчаних виробів та лікерів, щорічно на 1-5 млн дал [13, с. 152]. Скорочення виробництва алкоголю в Україні певною мірою зумовлене негативними тенденціями в економіці, зокрема, інфляцією і нестабільністю курсу національної валюти, яка призвела до зниження купівельної спроможності та загального зменшення активності на ринку лікєро-горілчаної продукції. Однак, незважаючи на падіння абсолютних показників виробництва алкоголю, показники роздрібного товарообороту продемонстрували тенденцію до збільшення, що, в першу чергу, зумовлені постійним зростанням ставок податку та мінімальних роздрібних цін на напої.

Загалом роздрібний товарооборот алкогольними напоями за період з 2008 по 2015 рр. зріс удвічі. Серед товарних груп найбільше зростання продемонстрували пиво – на 161,58 %, шампанські вина – 99,81 % та коньяк – 97,58 % (рис. 6). Зауважимо, що за наслідками 2015 р. у роздрібному товарообороті на алкогольну продукцію припадало 6,5 % [9].

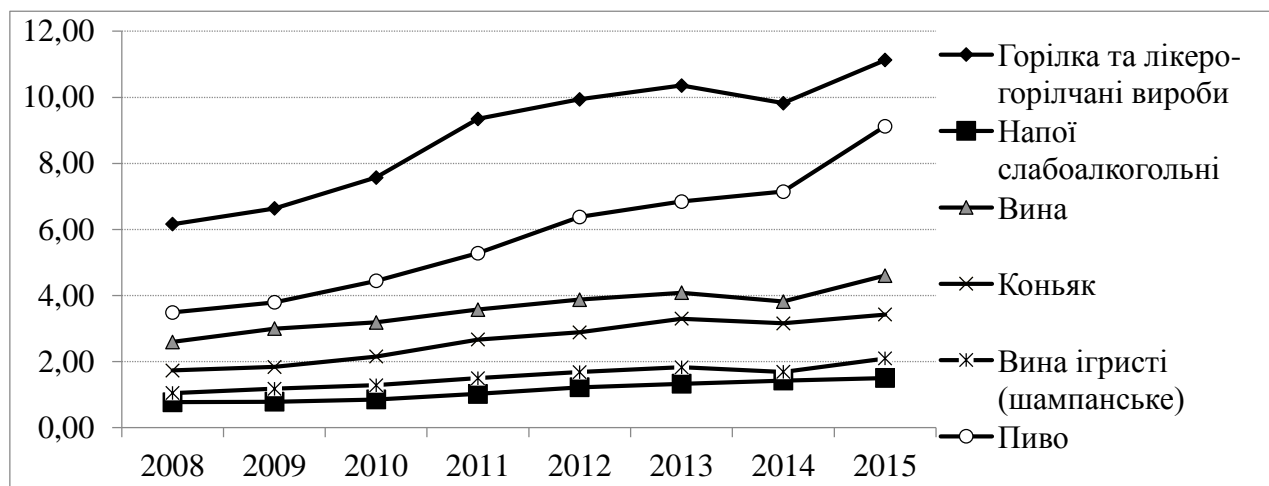

Рис. 6. Динаміка роздрібного товарообороту алкогольної продукції в Україні за 2008-2015 рр., млрд грн [складено автором за даними 9]

Проведений аналіз стану споживання алкоголю в Україні за 2008-2015 рр. продемонстрував його скорочення за усіма групами алкогольної продукції. Найстрімкіше скорочення показали інші алкогольні напої – 31,22 %, вина – 18,93 %, пиво – 16,85 % та міцні алкогольні напої – 14,94 % [9]. При цьому, протягом останніх років споживання міцних алкогольних напоїв коливається на рівні 50 % загального обсягу споживання, на пиво припадало 38 %, вина та інші алкогольні напої – близько 9 та 3 % відповідно [9]. Такі показники свідчать про те, що пересічним українцям легше відмовитися від вин та лікерів, ніж від міцних алкогольних напоїв, що може бути обумовлене недосконалою державною політикою в сфері обігу і регулювання виробництва алкогольної продукції, економічними пріоритетами держави понад здоров'я нації [3, с. 833] та низькою ефективністю впровадження цінових інструментів на споживання алкоголю в Україні.

Якщо ж розглядати споживання алкоголю у вимірі чистого спирту на дорослу людину, то цей показник характеризується низхідною тенденцією. Загальне падіння споживання становить 1,56 л або 16,51 %, однак українці все ще залишається серед найбільш питущих націй світу. Крім того. Слід відзначити, що структура споживання алкоголю українцями значно відрізняється від структури споживання у країнах Європи, де споживають більш ніж 40 % вина (для виноробних країн цей показник перевищує 60 %), друге місце за пивом, а вже далі йдуть міцні алкогольні напої [14, с. 237]. Розвинуті країни світу застосовують цінову політику для скорочення надмірного споживання алкоголю, завданням якої є зміна структури споживання алкогольних напоїв у сторону зменшення частки міцних алкогольних напоїв, при одночасному зниженні загального рівня споживання алкоголю в розрахунку на чистий спирт [3, с. 834].

Проведений аналіз показав, що регулююча функція специфічного акцизу проявляється у: здійсненні впливу на обсяги виробництва та споживання підакцизних товарів, структуру виробництва та споживання, стимулюванні зростання ефективності виробництва, покращенні якості кінцевого продукту, поліпшенні споживчих якостей продукції, регулюванні рентабельності виробництва, перерозподілі доходів між різними верствами населення. Таким чином, акцизний податок акумулює у собі значний прихований потенціал: він здатний генерувати значні надходження фінансових ресурсів, а також бути дієвим інструментом регулювання внутрішнього ринку, інструментом впливу на соціально-економічні процеси в країні.

За результатами дослідження можемо зробити висновок, що саме відсутність в Україні комплексних заходів по врегулюванню ринку лікеро-горілчаної та тютюнової продукції не дозволяє повною мірою відчувати ефект від підвищення ставок акцизного податку. Саме тому цю проблему необхідно обговорювати між усіма зацікавленими сторонами: представниками держави, виробниками та фахівцями.

Слід зазначити, що для розробки успішної стратегії розвитку ринку тютюнових виробів і алкогольних напоїв ключовими завданнями мають стати: контроль за якістю продукції, зменшення частки тіньового сектору підакцизних товарів, зміна структури споживання лікєро-горілчаних виробів та сигарет, збільшення конкуренції на ринку алкоголю та тютюну [15]. Вирішення таких завдань позитивно позначиться на надходженнях акцизного податку до бюджету країни при одночасному покращенні здоров'я нації.

Література:

1. Карпенко С.П. Фіскальний та регуляторний потенціал акцизного податку в контексті оподаткування тютюнових виробів / С.П. Карпенко // ScienceRise. - 2015. - № 3(3). - С. 30-35.
2. Майбуров И.А., Соколовская А.М. Теория налогообложения. Продвинутый курс: Учебник. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. 591 с.
3. Хлебнікова І.І. Вплив специфічного акцизу на параметри розвитку ринків алкогольних напоїв та тютюнових виробів в Україні / І.І. Хлебнікова. // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2015. – №6. – С. 830–835.
4. Мурга М. Тютюнова галузь залишається джерелом поповнення скарбниці [Електронний ресурс] / Марина Мурга // Вісник. Рейтинг. – 2016. – Режим доступу: <http://visnyk.ua/uk/publication/19-tyutyunova-galuz-zalishayetsya-dzherelom-popovnnennya-skarbnitsi>.
5. Андронік В. Як у Європі: через вісім років сигарети в Україні будуть коштувати 80-90 грн [Електронний ресурс] / В. Андронік // Сьогодні. – 2016. – Режим доступу: <http://ukr.segodnya.ua/economics/enews/kak-v-evrope-cherez-vosem-let-sigarety-v-ukraine-budut-stoit-80-90-grn-758577.html>.
6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

7. Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну від 21.05.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/897_001.

8. Ринок тютюнових виробів: оцінка впливу зміни акцизів [Електронний ресурс] // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – 2014. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/News/IER_research2_block.pdf

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

10. Красовський К.С. Тютюнові акцизи і споживання тютюну в Україні [Електронний ресурс] / К.С. Красовський // Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України. – 2016. – Режим доступу: http://tobaccocontrol.org.ua/sites/default/files/tyutyunovi_akcizi_i_spozhyvannya_tyutyunu_v_ukrayini.pdf.

11. Контроль над тютюном в Україні. Другий Національний звіт. - К.: МОЗ України, ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України», 2014. – 128 с.

12. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

13. Каташинська М.О. Характеристика виробництва та реалізації алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні / М.О. Каташинська // Молодий вчений. - 2014. - № 12(1). - С. 151-155.

14. Пазюк В.Л. Аналіз стану та динаміки розвитку ринку вина в Україні / В.Л. Пазюк. // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – №4. – С. 236–242.

15. Коваль О. Парадокси алкогольного ринку [Електронний ресурс] / О. Коваль // ГО Інститут податкових реформ. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://ngoipr.org.ua/blog/paradoksi-alkogolnogo-rinku/>.